

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za filozofiju

Socijalne pravde i javne politike

HRANA I SLOBODA

Mentor: dr.sc. Nebojša Zelić

Autorice: Andrea Demaria
Antonela Sardelić

Rijeka, veljača 2019.

UVOD

Već godinama svijetu je poznat problem gladi, ali nikako da se pronađe rješenje tog problema. Nažalost, čak i u 21. stoljeću, kada tehnologija rapidno napreduje, svijet se globalizira i logično bi bilo zaključiti da napredujemo, procjenjuje se da gotovo 800 milijuna ljudi na svijetu nemaju dovoljno hrane, koja bi (prema mišljenju mnogih) trebala biti temeljno ljudsko pravo. Nadalje, oko 18 milijuna ljudi godišnje umire zbog siromaštva, više od milijardu ljudi je bez pitke vode, više od dvije i pol milijarde ljudi nemaju pristup temeljnoj zdravstvenoj skrbi, oko milijardu ljudi nema krov nad glavom, oko dvije milijarde ljudi nema električnu struju... Zašto je to tako i zašto su siromaštvo i glad u svijetu i dalje svjetski problemi? Na to pitanje odgovor možemo potražiti s etičke perspektive i razmisliti imamo li kao društvo moralnu dužnost zabrinuti se zbog tih astronomskih brojki, te promisliti o pojmu supererogacije, tj. činjenja više od onoga što moramo činiti. Ljudi kao vrsta imaju tendenciju ka osjećaju difuzije odgovornosti, pogotovo u globalnom pogledu, jer što može učiniti pojedinac po pitanju tako velikog svjetskog problema. Prema kome uopće imamo moralnu odgovornost? Prema našim bližnjima ili prema cijelome svijetu?

U ovom seminarskom radu prikazat će se teme usko povezane sa siromaštvom i gladi u svijetu, kao što je paternalizam i socioekonomski status, međutim također će biti govora i o potpunoj suprotnosti, a to je pretilost. Dovest će se u vezu ti oprečni pojmovi i zapravo će se pokazati da su rezultat istog problema, te da se zapravo rješavajući problem gladi može riješiti i problem pretilosti, koliko god to isprva ne moguće zvučalo. Na kraju će biti nabrojani neki od aktivnih pristupa izloženim problemima koji daju moguća rješenja, međutim zbog same složenosti teme u obzir će doći samo ona najuže vezana uz sve teme seminara.

RAZRADA

Paternalizam i libertarijanski paternalizam

Thaler i Sunstein (2003) navode kako je prva kriva predodžba koju ljudi imaju o paternalizmu da osoba koja donosi odluku ima na izbor više opcija, a bira osobno najpogodniju za sebe. Istina je zapravo da organizacije ili ljudi moraju donositi odluke koje će utjecati na odabire drugih ljudi. To se može primijeniti i na privatne i na javne odnose. Na primjer, vlasnik menze može utjecati na izbor kod svojih kupaca, to jest suočen je s tri opcije:

1. može poslagati proizvode prema redoslijedu koji bi po njegovom mišljenju bio najbolji za kupce
2. može ih poslagati nasumično
3. može zlonamjerno poredati proizvode prema tome koji će se najbolje prodati, neuzimajući u obzir da će taj redoslijed utjecati na razvoj pretilosti u ljudi

Druga kriva predodžba jest da paternalizam uvijek uključuje i prisilu. Kao što primjer s menzom ilustrira, redoslijed kojim će hrana biti poslagana nikoga ne prisiljava ni na što, ali svejedno vlasnik može preferirati određeni redoslijed poslagane hrane od drugih redoslijeda. Kad ne postoji nikakva prisila, smatra se da bi takav tip paternalizma trebao biti prihvatljiv čak i onim najliberalnijim ljudima, i takve radnje se nazivaju libertarijanskim paternalizmom.

Da bi se neka politika mogla nazvati paternalističkom, mora utjecati na izbore svih uključenih strana tako da svakoj donosi najveću korist, odnosno najmanju štetu. Pretpostavka da bi osobni izbor trebao biti slobodan od bilo kakvog uplitanja temelji se na pretpostavci da ljudi sami znaju donositi dobre odluke ili barem bolje od onih koje bi za njih donio netko treći. Međutim, postoji malo empirijskih dokaza koji bi podržali tu tvrdnju. Ekonomisti i psiholozi u posljednja su tri desetljeća preispitali koliko racionalne odluke i sudove pojedinac donosi. Pokazalo se da ljudi nemaju racionalna očekivanja i donose različite odluke ovisno o okolnostima situacije u kojoj su se pronašli. Kako onda donijeti pravu odluku? Postoje dva pristupa ovom problemu:

1. prvi je usporedba mogućih pravila korištenjem metode analiziranja troškova i dobiti; cilj takvog pristupa je uzeti u obzir sve posljedice svih ponuđenih opcija i odabrati onu koja je najbolja za sve, odnosno najmanje štetna za sve

2. međutim, u mnogim slučajevima osoba koja donosi odluku ne može detaljno sagledati sve opcije, bilo to zbog nedostatka informacija ili zbog toga troškovi analiziranja nisu pokriveni; ljudi koji su protiv paternalizma zasigurno će reći da u ovom slučaju ljudi moraju odabrati prema vlastitom nahođenju, međutim navedeno je dovoljno razloga zašto to ne bi bilo dobro.

U takvim okolnostima mogu se primijeniti jedna od tri metode:

1. libertarijanski paternalist može odabrati pristup koji bi većina izabrala kada bi ponude bile otkrivene

2. libertarijanski paternalist može odabrati pristup kojim će prisiliti ljude da učine svoje izbore očitima

3. libertarijanski paternalist može odabrati pristup kojim će minimizirati broj opcija.

Sve u svemu, osoba koja donosi odluku, bilo u privatnom ili javnom životu, mora zagovarati dobrobit svih.

Prehrana i socioekonomski status

Prema sociološkoj Bourdieujevoj teoriji klase, tijelo je društvena metafora za status neke osobe u društvu. Prema tome, status se ne ogleda samo u novcu već u faktorima koje Bourdieu naziva kapital, koji može biti ekonomski, kulturni ili socijalni. Tako će, na primjer, žene višeg statusa težiti mršavosti i baviti se vježbanjem, zbog toga što je pojam ljepote u višim slojevima društva vitko i zategnuto tijelo. Varijabla koja je snažno povezana s nezadovoljstvom vlastitim izgledom i konstantnim težnjama mršavosti je obrazovanje. Pokazalo se je da obrazovanije žene zbog bolje upućenosti i dostupnosti informacijama o zdravoj prehrani, kao i standardima ljepote, više paze na svoju prehranu i tjelesnu aktivnost. Ipak, najveća povezanost između prihoda i težine bila je kod ljudi srednjeg i nižeg SES.

Objašnjenje najvjerojatnije stoji iza toga da prihodi uvelike utječu na prehranu kad je hrana manje sveprisutna. Točnije, ljudi s višim приходима imaju mogućnost kupovati kvalitetnije proizvode kao što imaju i bolji izbor, dok su ljudi iz nižih klasa primorani koristiti proizvode lošije kvalitete koji su jeftiniji, ili su već bili predstavljeni bogatijim slojevima koji su ih odbili pa su im cijene pale (McLaren, 2007). Odnedavno, pitanje pretilosti gotovo da je zasjenilo pitanje pothranjenosti i gladi u svijetu. Dok na jednom kraju svijeta ljudi umiru od gladi, na drugome se poduzimaju mjere protiv pretilosti čija stopa raste iz godine u godinu. U Sjedinjenim Američkim Državama (prema nekim nalazima), godišnje od pretilosti i bolesti koje dolaze uz nju umire oko 300.000 ljudi. Često se mortalitet pretilih ljudi smatra jednako preventabilnim i opasnim kao i pušenje cigareta. Neki pristupi smatraju da je nagovor najbolje rješenje, neki da je potrebna regulacija, oporezivanje... Također postoji problemsko pitanje o tome koliko naše društvo ovisi o tržištu, vladinim programima i koliko su oni uopće dobri za našu dobrobit. Nadalje, Amerikanci su širom svijeta prozvani *fast food* nacijom, te su razlike u cijeni između zdrave hrane i *fast fooda* polarno različite. Uzmemo li u obzir socioekonomski status i osvrnemo li se na one slabijeg ekonomskog statusa, oni su rizična skupina za razvijanje pretilosti, jer im je lakše priuštiti tri burgera za tri dolara u McDonald'su nego zdravu hranu za puno više novca. Dakle, time se s njih može maknuti odgovornost za svoje probleme sa zdravljem, jer naprosto nemaju izbora. U mnogim istraživanjima i edukativnim emisijama, krivnja se često baca na pretile, jer oni sami odabiru biti pretili. To, naravno, nije uvijek slučaj (Godecke i sur., 2018). Postoje dokazi da ljudi u državama poput Europe, Kanade i Australije, gdje je i SES stanovništva u prosjeku viši, uglavnom imaju zdraviju prehranu. Ishrana im se sastoji od većeg udjela voća, povrća, obranog mlijeka te generalno manjeg unosa masnoća. Jedan od razloga zbog čega je tako je i činjenica da su zdravi proizvodi i oni s malo kalorija ujedno i skuplji (McLaren, 2007). Kako onda riješiti probleme gladi, pretilosti i razlike među dostupnom hranom u različitim društvenim slojevima? Prema Epsteinovom (2005) mišljenju, individualan pristup i samokontrola bolje su rješenje nego kolektivan pristup. Ne postoji jedinstveno rješenje tih problema, s obzirom na individualne razlike među ljudima, u njihovoj građi, приходима, zdravstvenom stanju, snazi volje, alergijama, preferencijama hrane, rasporedu, svakodnevnom kretanju i dr. Čak se ni znanstvenici međusobno ne slažu po pitanju rješenja toga problema.

Aktivni pristup problemu

Pošto su nejednakosti, siromaštvo, pretilost pa i ljudska prava uopće veliki problemi današnjice, ponuđena su i mnoga potencijalna rješenja tim problemima. Prvo rješenje koje će biti prikazano je ono Jolićevo (2013): „Rawlsov stav da je temeljna distributivna obveza u međunarodnim odnosima dužnost pomoći u uspostavi pravednih institucija oslanja se na plauzibilno i prihvaćeno načelo supsidijarnosti, prema kojemu se problemi trebaju rješavati na licu mjesta prije no što se potraži pomoć drugih instanci. Međutim, iako dužnost pomoći može funkcionirati kao prikladno načelo u okolnostima u kojima se države pravedno odnose jedne prema drugima, u današnjem svijetu to je načelo manjkavo i ne može učinkovito odgovoriti na problem globalnog siromaštva. S tim ciljem ovdje su izneseni prijedlozi dviju mjera koje dopunjuju Rawlsovu teoriju međunarodne distributivne pravednosti. U skladu s prvom mjerom, u okolnostima kada se države ne mogu brinuti za ugrožene slojeve vlastita stanovništva, njihovu ulogu trebaju preuzeti nedržavni akteri međunarodnih odnosa – nevladine organizacije, međunarodne organizacije i višenacionalne korporacije. Druga mjera upućuje na uvođenja tranzicijskoga distributivnog načela koje bi opravdalo uvođenje političkih mjera za prikupljanje financijskih sredstava koja bi poslužila kao pomoć globalno siromašnima. Iako se obje mjere u nekim oblicima primjenjuju u praksi pružanja međunarodne pomoći, one su samo djelomično učinkovite. Glavni razlog njihove neučinkovitosti jest taj što se na iskorjenjivanje globalnog siromaštva ne gleda kao na striktnu dužnost koju trebaju ispuniti razvijene zemlje, nego je to prepušteno njihovoj dobroj volji.“

Prema Gödecke, Stein i Qaim (2018), dobro političko rukovođenje može smanjiti pothranjenost djece, a demokracija pomaže u prevenciji gladi i smanjenju kronične i skrivene gladi. Također se može povezati i s kontekstom klimatskih promjena, s obzirom na to da u područjima na kojima su temperature više, s manje padalina, veći je problem gladi. Bitan je i faktor dostupnosti hrane. Prema regresiji u njihovom istraživanju, veća opskrbljenost hranom je povezana s manjim problemom kronične i skrivene gladi, prema tome, porast opskrbe hranom igra veliku ulogu u borbi protiv gladi u svijetu. Spol također igra bitnu ulogu u rješavanju problema gladi u svijetu. Edukacija žena i omjer trajanja života muškaraca i žena povezani su s manjim problemom kronične i skrivene gladi, kao i veća briga o higijeni i imunizacija.

Koprek (2012), u svome radu spominje Singerovu teoriju o pozitivnoj moralnoj druženosti i navodi njegovu dilemu o razlici između susjedova djeteta i djeteta koje živi na udaljenosti od 15.000 kilometara, a obojica se utapaju, u kojoj smo dužni obojici priskočiti u pomoć i bespogovorno ga spasiti. Ako ćemo u tom slučaju pomoći i poznatom i nepoznatom djetetu, logično bi bilo zaključiti da ćemo pomoći i onome djetetu koje nam je nepoznato, ali umire od siromaštva. Dalo bi se zaključiti da je tada to naša obaveza, a ne neutralan čin ili dobročinstvo. Prema Zebićevoj analizi Poggeovog viđenja globalne pravednosti i siromaštva u svijetu (2012), u Poggeovoj teoriji nije prvenstveno riječ o političkoj kritici Zapada i zapadnih političara koji trebaju postati moralni i time riješiti problem siromaštva u svijetu, nego je problem strukturalne naravi. Nepravedni globalni institucionalni poredak je izvor i glavni generator siromaštva, kojeg od kraja hladnoga rata kreiraju Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovinska organizacija i sedam najrazvijenijih država svijeta, tj. G7. „Najbogatije države svijeta i međunarodne organizacije štite prije svega interese svojih domaćih poslovnih i finansijskih elita.“ Zebić navodi kako Pogge ruši ideju o tome da živimo u najboljem od mogućih svjetova, u kojem se problem siromaštva uspješno rješava milenijским razvojnim ciljevima UN-a. On toj ugodnoj i idealističkoj slici svijeta suprotstavlja drukčiju analizu javno dostupnih podataka, iz koje je vidljivo da se problem krajnjega siromaštva vrlo neznatno popravljja.

ZAKLJUČAK

Sve u svemu, iako su siromaštvo i glad veliki problemi na kojima se, ako je vjerovati javnosti, svakodnevno radi, svijet je još daleko od njihova rješavanja. Velika je vjerojatnost da ljudi kao individue, pogotovo ako se nikad nisu susreli pobliže s ovim problemima, zapravo ne mogu ni shvatiti koliki su njihovi razmjeri i posljedice. Tijekom sudjelovanja u humanitarnoj akciji prikupljanja i darivanja hrane potrebitima u sklopu kolegija Socijalna pravednost i javne politike, susrele smo se s raznim profilima ljudi i složile smo se da ih velika većina nema pretjeranu potrebu pomoći. I u vezi toga može se dati više objašnjenja, npr. imaju li i sami dovoljno novca da mogu udijeliti drugima, vjeruju li ljudi humanitarnim akcijama, jesu li ljudi uopće sposobni percipirati razmjere i probleme gladi itd. Naravno, za svako to objašnjenje moglo bi se jednostavno ponuditi i protuodgovor, ali kada se objašnjenja i protuodgovori konstantno nižu jedni za drugima, ishod postane siromaštvo i glad na svjetskoj razini. Kad se cijeli svijet ujedini i zajedno počne rješavati takve globalne probleme, zavladat će mir. Međutim, nadanje takvim ishodima jednako je iščekivanju utopije. Najveća prepreka u rješavanju problema koji imaju svjetske razmjere je shvatiti da oni nisu daleki ili nedostižni, te da svi ljudi zahvaćeni njima nisu samo statistička brojka. Kad to uvidimo, možemo početi pomagati barem jednoj osobi iz te „statističke brojke“, pristupajući joj kao sebi jednakoj, makar to značilo jednom odvojiti od svojeg da bi netko drugi imao.

LITERATURA

Gödecke, T., Stein, A.J. i Qaim, M. (2018). The global burden of chronic and hidden hunger: Trends and determinants. *Global food security*, 17, 21-29.

Jolić, T. (2013). Globalno siromaštvo i međunarodna distributivna pravednost. *Društvena istraživanja*, 22, 713-731.

Koprek, I. (2012). Globalno siromaštvo i supererogacija u etici. *Nova prisutnost*, 2, 225-234.

McLaren, L. (2007). Socioeconomic Status and Obesity. *Epidemiologic Reviews*, 29, 29-48.

Thaler, R. i Sunstein, C., (2003). Libertarian Paternalism. *American economic review*, 93, 175-179.

Zebić, B. (2012). Globalna pravednost i siromaštvo u svijetu u interpretaciji Thomasa Poggea. *Obnovljeni život*, 4, 511-526.